Hegedűs István Péter

Unternehmen Werwolf: gerillaháború a Németországot megszálló szövetséges haderők ellen (1944–1945)

Az ún. vérfarkas mozgalom a „Harmadik Birodalom” területén gerilla-hadviseléssel fejtett ki ellenállást a Németországba benyomuló szövetséges hadseregek, illetve a velük kollaboráló németek ellen. Támadásaik és szabotázsakciók kivétel nélkül elszigetelt, kis csoportokban, sokszor autonóm módon elkövetett akciók voltak. Ezen alakulatok jellemzője a rosszindulatú vandalizmus, a szervezetlen, az ellenséges vonalak mögötti önmegsemmisítő mozgás, illetve az emberéletek pusztítása volt.

A vérfarkasok történelmi gyökerei

A Werwolf eredete a középkori parasztmozgalmakig (Bundschuh) vezethető vissza, az ún. vehme, a népi büntetés intézményéhez. Egyik jellegzetes regénye Heinrich von Kleist: *Hermann csatája*[1] című műve a romantika korából, amely gyakori olvasmánynak számított a hitleri Németországban, korábban pedig a porosz partizánok kézikönyve volt. További előzménye a 19. század eleji, a napóleoni megszállás idejében alakult Erényszövetség (Tugenbund, 1806), és az 1809. évi, a Ferdinand von Schill és Andreas Hofer nevéhez köthető Szabadcsapatok (Freikorps), amelyek fegyveres ellenállást szerveztek a megszálló francia seregek ellen.[2] Az első világháború után is ilyen szabadcsapatok működtek Németországban a Reichswehr titkos fedezésében. Az O. C. (Organisation Consul) gyilkolta meg Matthias Erzbergert[3] és Walter Rathenaut,[4] akik szerintük nem hazájuk érdekét képviselték. A későbbi Werwolfok irodalmi forrásként tekintettek a 19–20. század fordulóján élt népi író, Hermann Löns[5] művére, a Wehrwolf-ra (magyarul: Az ordas)[6]. A regény a harmincéves háború idején játszódik a lüneburgi alföldön, ahol félmitikus vérfarkasok és parasztgerillák portyáznak, akik „terrorizálják a betolakodó svédeket és a külföldi zsoldosokat, akik magukkal hozzák a

[1] Kleist, Heinrich von: *Hermann csatája.* In: *Heinrich von Kleist összegyűjtött művei. Drámák. II. kötet.* Pécs, 1998.

[2] Biddiscombe, Perry: *Az utolsó nácik. Az SS vérfarkasainak európai partizánháborúja 1944–1947.* Szentendre, 2006. p. 15. (Eredetileg: Biddiscombe, A. Perry: *The last nazis: SS Werwolf guerilla resistance in Europe 1944–1947.* Stroud, 2004.)

[3] Erzberger, Matthias (1875. szeptember 20. – 1921. augusztus 26.): német politikus, a katolikus Német Centrumpárt balszárnyának vezetője volt. Német részről ő írta alá az első világháborút lezáró compiègne-i fegyverszünetet, amelyért egy szélsőséges nacionalista csoport meggyilkolta.

[4] Rathenau, Walter (1867. szeptember 29. – 1922. június 24.): zsidó származású német politikus, író, a weimari köztársaság külügyminisztere. A rapallói egyezmény aláírása után két nacionalista katonatiszt halálos merényletet követett el ellene.

[5] Löns, Hermann (1866. augusztus 29. – 1914. szeptember 26.): sokoldalú német népi író, újságíró. Műveiben a lüneburgi pusztát (Lüneburger Heide) és lakóit ünnepelte.

[6] Löns, Hermann: *Az ordas*. Budapest, 1911.

fajkeveredés veszedelmét, az idegen értékek fenyegetését". E momentum már kísértetiesen hasonlított a későbbi, az SS szervezésében harcoló vérfarkasokra. A könyv 1933 és 1945 között több kiadást megért: 1935-ben 440 ezer, 1939-ben 565 ezer, 1945-ben már 835 ezer példányban jelent meg. Mellette folyamatosan jelentek meg különleges kiadások is: „népi kiadás" és a „Wehrmacht-kiadás".[7] Peter von Heydrebreck[8] 1918 és 1921 között Wehrwolf-nak nevezte szabadcsapatait, amelyek később beolvadtak az SA-ba és a náci pártba.[9] Így az elvek, az irányultság, az elképzelések 1944 őszéig konzerválódtak a náci párt egyes részeiben és személyeiben.

Az eredeti SS-mag

A megbeszélések 1944 tavaszán kezdődtek a Waffen SS és a Landesschutz (Nemzeti Gárda) tisztjei között, hogy a háború esetleges végével, valamint Németország területére való tolódásával valamiféle gerilla-ellenállást kell szervezni az ellenség katonai operálásának nehezítésére. Az alakulat szervezését Gottlob Berger kezdte meg, aki szerint különös hangsúlyt kell fektetni az egyes csoportok decentralizálására. 1944. szeptember 19-én Hans Adolf Prützmannt, Ukrajna 1942 és 1944 közötti SS-rendőrfőnökét[10] nevezték ki az SS-Werwolf élére.[11] Ezen kívül más vezető pozícióban levő nácik is próbálkoztak saját „vérfarkasaik" megszervezésével, több-kevesebb sikerrel.

Csoportosulásaikat országosan 20 magasabb rangú SS- és rendőrvezetők (HSSPf – Höhere SS- und Polizeiführer) köré kezdték el kiépíteni. A toborzás helyi szinten folyt, ekkor még különböző eredményekkel és intenzitással. A kiképzők több helyről verbuválódtak (Waffen-SS, Wehrmacht, Hitlerjugend, Gestapo). A költségekért és az ellátmányért az SS volt felelős. Az elnevezést először Kelet-Poroszországban használták; 1944 őszén már maga Heinrich Himmler, az SS birodalmi vezetője nevezte így a mozgalmat (Unternehmen Werwolf). A szervezet leggyorsabban a Rajna-vidéken, Badenben és Kelet-Poroszországban fejlődött ki. E területeken elkezdték titkos bunkerek hálózatát kiépíteni. A sejtek tagjai nem ismerték más sejtek tagjait. A kommunikációt az egyes csoportok között különböző módon tartották: rövidhullámú rádiók, titkos „postaládák", stb. révén.

Arthur Axmann birodalmi ifjúsági vezető (Reichsjugendführer) is megkísérelte a saját gerillahálózatának a kiépítését a Hitlerjugend önkéntesei segítségével. Axmann a *Völkischer Beobachter* 1945. március 28-i számában írt a szervezetről, amelynek főként páncélvadász szerepet szánt: „Győzelem vagy megsemmisülés vár ránk. Semminél ne szeressétek jobban népeteket, és semminél ne gyűlöljétek jobban az ellenséget. A ti feladatotok, hogy őrködjetek, ha mások fáradtak…"[12] A csoport egy része egészen 1946-ig működött, amikor a szövetséges hírszerzők elfogták Axmannt, a mozgalmat

[7] Watt, Roderick H.: *Wehrwolf oder Werwolf? Literature, Legend or Lexical error into Nazi Propaganda?* In: Modern Language Review. 87. (1991: 4. sz.) p. 882.

[8] Peter von Heydebreck: *Wir Wehr-Wölfe: Erinnerungen eines Freikorps-Führers.* Leipzig, K. F. Koehler Verlag, 1931.

[9] Biddiscombe, P.: *Az utolsó nácik.* p. 19.

[10] Ailsby, Christopher: *A Waffen-SS képes története.* Debrecen, 1999. p. 202.

[11] Biddiscombe, P.: *Az utolsó nácik*. p. 24.

[12] Lewis, Brenda Ralph: *Hitlerjugend.* Debrecen, 2001. p. 138.

pedig felgöngyölítették. A másik részét azonban már 1945. április 20-án megsemmisítették a szovjetek.[13] A fiatalokból álló klikk gyengesége szervezetlenségében rejlett.

Goebbels propagandája az április 1. és 23. között sugárzó *Radio Werwolf*ot használta fel a mozgalom ideológiájának alátámasztására és a tagok elszántságának növelésére.

Martin Bormann,[14] illetve Ernst Kaltenbrunner is próbálkozott ilyesfajta ellenálló csoport létrehozásával. Robert Ley, a Német Munkafront (Deutsche Arbeitsfront – DAF) vezetője március 28-án kapott engedélyt a Führertől, hogy megszervezze saját vérfarkas egységeit, amelyeket tankelhárító osztagnak képzelt el, Adolf Hitler Freikorps néven. Szövetséges becslések szerint a szabadcsapat létszáma körülbelül 3000 főt számlált.[15] Wilhelm Keitel tábornok nevéhez fűződik a katonai ág, a Streifkorps létrehozása, amely rövid fennállása után beolvadt a Dienststelle Prützmann kötelékbe.

A Luftwaffe részéről is akadtak hasonló, a gerilla hadviselésre épülő egységek létrehozására irányuló elképzelések. 1945 március végén hozták létre az Elbe kommandót, amelyek öngyilkos szabotázsakciókkal akarták megállítani a szövetséges bombázóflottákat úgy, hogy kiöregedett, átalakított repülőiket belevezetik az ellenséges formációkba a japán kamikazek mintájára. Az egyetlen sikertelen bevetést követően az egység maradékát kisebb különítményekbe irányították, hogy futárgépeken hajtsanak végre az ellenség vonalai mögötti műveleteket.

Kiképzés

A Werwolf heterogén természetének megtartásával a legtöbb kiképzést különféle szervezetek és testületek intézményeiben tartották. A Werwolf vezetői az erkelenzi Hülchrath kastélyban rendezkedtek be.[16] A csoportvezetőket javarészt a Kloster Tiefenthalban levő SS-iskolában és a Neusterlitznél található Doument-laktanyában képezték ki.[17] A tanfolyam két-három hetes gyakorlatozásból, valamint a harceszközökkel való ismerkedésből állt. A résztvevőkkel megismertették a legmodernebb automata pisztolyokat, puskákat, hangtompítókat, teleszkópokat, páncélöklöket,[18] valamint a robbanóanyagok használatát. Az elképzelések szerint minden „vérfarkas" minimális felszerelése egy puskából és egy automata pisztolyból állt volna. Elsajátíthatták a különböző, „hidegvért" követelő harceljárásokat is.

Az egyik legfontosabb oktatási anyagnak az ún. hideg, vagy eszköztelen szabotázs számított. Egyik előnye az anyagi források nélkülözhetősége volt. Ezen kívül nagy számban alkalmaztak ún. meleg technikákat is. Ezek az akciók azonban már komolyabb

[13] Uo.

[14] Martin Bormannt a nürnbergi per alatt egyébként Albert Speer és Hans Fritzsche is a Werwolf első számú megszervezőjének nevezte In: *Der Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem internationalem Militärgerichtshof.* 42 vols. International Militärgerichtshof, Nuremberg, 1947–1949. XVI. p. 640., XVII. p. 252–253.)

[15] Biddiscombe, P.: *Az utolsó nácik.* p. 50.

[16] Lewis, B. R.: *Hitlerjugend.* p. 139.

[17] Biddiscombe, P.: *Az utolsó nácik.* p. 68.

[18] A Panzerfaust, magyarul páncélököl a német hadsereg legnagyobb számban gyártott, egyszer használatos páncélelhárító fegyvere volt.

felkészülést és hozzáértést igényeltek, mivel a felhasználandó eszközök listáján itt már különféle robbanóanyagok is szerepeltek. Az egyik leghatékonyabb, a „vérfarkasok" által is használt robbanóanyag a Nipolit volt. Anyagszerkezetéből adódóan bármilyen formában fel lehetett használni robbantásra. Működéséhez mindössze gyújtószerkezetre és időzítő ceruzára volt szükség. Ilyen eszközökből pedig bőven álltak az SS és a Luftwaffe rendelkezésére.

Módszerek

A hangsúly minden fegyver és felhasznált technika esetében a késleltetett hatáson volt. A szabotázstechnikák közé tartozott, hogy a mozdonyok szerkocsijainak szene közé rejtettek robbanószert, esetleg brikettnek álcázva juttattak mozdonyok kazánjaiba „robbanó szenet". A robbanóanyagokon kívül más különleges fegyverzetet is birtokoltak, például mérgeket. Gyakran alkalmazták az arzént, többek között a visszamaradt étel- és italkészletek megmérgezésére. A keleti fronton különösen beváltak a szeszkészletekre irányuló hasonló tevékenységek. A mérgek azonban nem csak az ellenség élőerejének pusztítására szolgálhattak, hanem a saját alakulataik esetleges fogságba esése esetén öngyilkosságra is. A ciánkapszula-készletekből jócskán kaptak a Werwolf diverzáns egységei is.

Hadviselésükre a sporadikus kifejezés illett a legjobban, s intenzitásuk régiónként változott. Módszereik egyértelműen kiderülnek a részükre összeállított és kézikönyvként is használt kiadványból (*Werwolf: Winke für Jagdeinheiten*).[19] Ebben elsősorban arról van szó, miként kell „vérfarkasoknak" cselekedniük az ellenséges vonalak mögött. Többek között utasításokkal szolgál az ellenséges kommunikációs vonalak megbénítására. A *szervezet* címszó alatt ez olvasható: „A vadászegységek különleges feladata: széles körű, alaposan előkészített akciók végrehajtása az ellenség vonalai mögött. …A vadászegységek további feladata helyi ellenállási csoportok alakítása és támogatása."[20] Goebbels naplójában így írt a mozgalom feladatáról: „Az akció [szervezet] célja, hogy a megszállt területeken partizáncsoportokat szervezzünk. [...] A Werwolf-szervezet részére rádióadót és újságot akarok biztosítani, méghozzá egészen nyíltan. Semmit sem akarunk titokban tartani és elleplezni. Ellenkezőleg: hadd tudja pontosan az ellenség, mit tervezünk és mit teszünk."[21]

Működési területek

1944 őszén az egységek megkezdték az átszivárgást a frontvonalakon, s 1945 elejére növekvő méretben bocsátkoztak harcba a szövetségesekkel. Németország nyugati részein, a Rajna-vidéken és Lotaringiában a leglelkesebb Werwolf-szervező Jürgen Stroop SS rendőrfőnök és tábornok volt. Saját csoportját 1944. október 8-án aktiválta, noha az akciók előkészítettsége és intenzitása csak 1945 tavaszára kezdett fellendülni (ez a fajta, úgymond a szezonális megugrása a tevékenységeknek egyébként jellemző volt az ország más területeire is).

[19] Angolul: *SS-Werwolf Combat Manual.* Translated by Michael C. Fagnon. Boulder, Paladin Press, 1982.
[20] *SS-Werwolf Combat Manual.* p. 6.
[21] Goebbels, Joseph: *Napló.* Budapest, 1997. p. 445–446.

Az SS-Werwolf eredeti funkciója szerint az idegen megszállókkal kellett felvennie a harcot,[22] azonban rövidesen már Németország elfoglalt területein a megszállókkal együttműködők, az „árulók" ellen is aktiválták a csoportokat. Ezek gyakorta nem is bizonyultak erőtlen próbálkozásoknak. Himmler 1944. október 12-én tiltotta meg a megszállt területek hivatalnokainak, hogy bármilyen formában – kivéve a nélkülözhetetlen eseteket –, együttműködjenek a szövetségesekkel. Egy héttel később már utasította Gutenberg nyugati SS és rendőrvezetőit, hogy az „árulókkal" való leszámolásra használja az „amerikai front mögötti szervezetüket". 1945. február 13-án pedig az igazságügyi minisztérium utasítása szerint a „fenyegetett területeken" „vésztörvényszékeket" kell létrehozni. 1945. április 7-én a *Völkischer Beobachter* azt írta: „… szégyenteljes halál fia legyen, aki gyalázatos módon hátba döfi csatarendbe állt népünket."[23]

Tevékenység

A Werwolf első és legnagyobb visszhangot kiváltó „vehme-típusú" gyilkosságára 1945 márciusában Aachenben került sor. Az akciót 1945 februárjában kezdték szervezni az előző évben kinevezett új polgármester, Franz Oppenhoff „likvidálására". A gyilkosságot március 24-én végre is hajtotta egy csoport, azonban az életben maradt résztvevők pere csak 1949-re fejeződött be.[24] Az akcióról így számolt be a *Völkischer Beobachter:* „A becstelen áruló (Aachen polgármestere) megérdemelte a sorsot, amelyet cselekedeteivel váltott ki maga ellen. A jövőben ugyanerre a sorsra jut bárki, aki megszegi az ország legfőbb törvényét, a becsületet és a hűséget."[25] Goebbels a következőképpen vélekedett: „Az aacheni polgármestert már elintéztük, most a kölni zsidó rendőrfőnökre és a rheydti polgármesterre kerül sor. Meggyőződésem, hogy a nyugati frontvonal mentén rövidesen végzünk minden árulóval."[26]

A legkomolyabb akció 1945. június 5-én történt, amikor egy terrorakcióban 5 amerikai katona és 10 német polgár halt meg, miután ismeretlenek (feltehetően a Werwolfhoz tartozók) felrobbantották az Egyesült Államok katonai kormányzatának brémai központját. 1945. július 24-én 4 németet ítéltek el vasúti szerencsétlenség okozása miatt, amelyben 103 ember veszítette életét. 1946. május 12-én Nürnbergben két amerikai katonát lőtt agyon egy mesterlövész. 1946. június 6-án Lüneburgban fogtak el 35 fiatalkorút, akik egy „földalatti" mozgalom tagjaként követtek el bűncselekményeket a megszálló szövetségesek ellen.[27]

Az „vérfarkasok" által elkövetett gyilkosságok állandó témái voltak a politikai vitáknak. Többnyire röplapok vagy fenyegető levelek formájában hozták a kollaboránsok tudomására, hogy a Werwolf fekete listájára kerültek, és a megszállás befejeztével

---

[22] Németország amerikai megszállásáról lásd: Henke, Klaus-Dietmar: *Die amerikanische Besetzung Deutschlands.* Oldenbourg, München, 1995.

[23] Biddiscombe, P.: *Az utolsó nácik.* p. 141–143.

[24] Uo. p. 154.

[25] Whiting, Charles: *Werwolf: a náci ellenállási mozgalom története, 1944–1945.* Debrecen, 1998. p. 148.

[26] Goebbels, J.: Napló. p. 454.

[27] Roehner, Bertrand M.: *Relations between allied forces and the populations of Germany and Austria.* (PDF).http://www.lpthe.jussieu.fr/~roehner/ocg.pdf

lecsap rájuk a „nép” haragja. Ilyen és ehhez hasonló atrocitásoknak voltak kitéve polgármesterek, kommunisták vagy a megszállókkal látványosan jó kapcsolatot ápoló nők is. A háború után csak néhány esetben történtek emberéletet követelő cselekmények. A megfélemlítések és a fenyegetések azonban elérték céljukat. Egyes városokban a szövetségesek csak nagy nehézségek árán tudtak a polgármestert találni. A *Radio Werwolf* közben folyamatosan hangsúlyozta: „Ahol csak lehetőségünk lesz rá, hogy kioltsunk egy életet [a megszálló szövetségesek vagy kollaborálók közül], örömmel és megfontolás nélkül fogjuk tenni saját életünk árán is.”[28]

A nyugati fronttal ellentétben a keleti fronton semmiféle mérséklő erő nem állt szemben a „vérfarkasok” tevékenységével. Részben a náci propaganda addigi agitációja, részben a korábbi tapasztalatok és a szovjet Vörös Hadsereg ténykedése nyomán, nem volt hiány idegengyűlöletben. Azonban a polgári lakossággal szembeni gyakori kegyetlen szovjet brutalitás szinte blokkolt minden passzív, sőt aktív ellenállást is a megszállókkal szemben. A keleti front műveleteiről egyébként is hézagosak a beszámolók, mert a szovjet partizánellenes taktika eredményei nem szolgáltattak túl sok anyagot az utókornak. Ehhez járult még, hogy az orosz archívumok a megmaradt kevéske anyagok jórészét is titkosították.

További Werwolf-egységeket szerveztek Ausztria területén is, amelyek kisebb-nagyobb eredményekkel, végül azonban a csoportok felbomlásával vagy megsemmisülésével végződtek. Elszigetelt akciókra a Baltikum területén, sőt még állítólag a Balti-tengeren is sor került a háború befejezése után.[29]

Noha statisztikailag nem bizonyítható, keleten valószínűleg több „vérfarkas” működött és keményebb ellenállást tanúsíthatott, mint nyugati társaik, s több közvetlen incidensbe és tűzharcba keveredhettek a szovjet csapattestekkel. Sőt, ellentétben a nyugati szövetségesekkel, a Vörös Hadsereg külön „biztonsági hadosztályokat” is felállított, hogy azok az elfoglalt hátországi területeket tisztogassák a partizán- és gerillaharcot folytató ellenségtől.

Egyes vérfarkas-sejtek feloszlása és felszámolása 1947 februárjáig, sőt több, korábban nem létező, de módszerében hasonló csoport egészen 1950-ig tartott például Sziléziában, Lengyelországban, ahol főleg népi németek szervezkedtek.[30] Ekkoriban már működtek más, a „vérfarkas-romantikát” folytatni kívánó, ám a korábbiak intenzitásától elmaradó csoportok. Tagjaik között több egykori náci vagy Werwolf-tag is helyet kapott.

Büntetés, megtorlás

A Werwolf akciói az inváziós erőkből szigorú ellenintézkedéseket váltottak ki; egy amerikai katona megöléséért több németet is kivégeztek. Másrészt késleltették az újjáépítést, hiszen a fenyegetettség miatt egyes területeken még hónapokkal a kapituláció után is háborús állapotok uralkodtak. A szövetségesek leggyakrabban alkalmazott büntetései és megtorlásai közé tartozott a kijárási tilalom, a csoportosulások megtiltása, a kollektív anyagi büntetés, kényszermunka, cenzúra,

[28] Benz, Wolfgang: *Die 101 wichtigsten Fragen: das Dritte Reich.* Nördlingen, 2008. p. 71.
[29] Biddiscombe, P.: *Az utolsó nácik*. p. 212.
[30] Biddiscombe, P. Uo. p. 214.

tömeges razziák, házkutatások, túszejtések, stb. Ezért a lakosság inkább a szövetségesekkel való kooperációt választotta, arra gondolva, hogy minél hamarabb engedelmeskednek, annál gyorsabban megszabadulnak e retorzióktól.

E megtorlások azonban gyerekjátéknak számítottak a szovjet megszállási övezetben alkalmazott rendszabályokhoz képest. A Vörös Hadsereg katonái lőttek mindenre, aminek köze lehetett az ellenálláshoz, és agyonlőttek mindenkit, akit akár csak a legkisebb mértékben is összefüggésbe hoztak ilyen tevékenységgel. Ivan Szerov NKVD tiszt Berijához intézett 1945. június 22-i jelentése szerint több mint 600 Werwolf-tagot fogtak el, többnyire 15–17 év közöttieket. Megemlített szovjet csapatok elleni tűzharcot is, de megjegyezte, hogy legtöbben „alvó" tagok voltak, s csak a megfelelő pillanatra vártak, hogy akadályozzák a szovjet erőket. Októberben Berija már 359 csoport „leszereléséről" számolt be Sztálinnak. A szovjetek egyedül Szászországban 92 csoport 1192 tagját likvidálták.[31]

Összegzés

A nemzetiszocialista állam összeomlásakor a szervezetek zűrzavarában a Werwolf anarchisztikusan működött. A Radio Werwolf a Berlin melletti Nauenből 1945 áprilisában kezdett sugározni: „Minden egyén önmaga bírája, tetteiért egyes egyedül felel… a szüntelen harc pokollá teszi az ellenséges megszálló csapatok életét."[32] Himmler egyébként nem támogatta Goebbels rádióját, ugyanis szerinte nem szabad azt sulykolni a népbe, hogy a hadsereg képtelen feltartóztatni az ellenség támadását. Tervei szerint[33] a Werwolfot pusztán katonai jellegű szervezetnek szánta, amelynek titokban kellett volna maradnia. A Radio Werwolf azonban működésével és sugárzásával éppen ezt hiúsította meg.[34]

A „vérfarkasok" legtöbb önálló szervezete 1945 májusára befejezte tevékenységét. A Werwolf tevékenységének formális lezárulását Dönitz admirális május 6-i rádióbeszédében jelentette be. Voltak azonban fanatikus csoportok, amelyek még a háború után két-három évig folytatták illegális tevékenységüket. Erika Mann 1946. évi véleménye szerint „a Werwolf nem ellenállási mozgalom; a Werwolf nemzeti tudatállapot."[35] A szervezet ugyan összeomlott, de szelleme és technikái egy ideig még fenyegetően hatottak a megszálló angolszász, francia és szovjet haderőre. Az ellenállás maradéka 1947 végére szűnt meg; jellemző módszereiket azonban egyes szélsőséges sejtek még 1948–1949-ben is alkalmazták. A szövetségesek közötti hidegháború megindulása azonban rövidesen keleti és nyugati pólus közé rendezte a német lakosságot.

---

[31] Weber, Petra: *Justiz und Diktatur: Justizverwaltung und politische Strafjustiz in Thüringen 1945–1961.* Institut für Zeitgeschichte, München, 2000. p. 99.

[32] Biddiscombe, P.: *Az utolsó nácik.* p. 21-22.

[33] Bővebben lásd: *Koop, Volker: Himmlers letztes Aufgebot: die NS-Organisation „Werwolf".* Böhlau, 2008.

[34] Whiting, C.: *Werwolf.* p. 151–152.

[35] Biddiscombe, P.: *Az utolsó nácik*. p. 101.

(Első közlés: *Valóság* 2011/11.)